

пед. наук: 13. 00.04 / Світлана Юріївна Пащенко. – Запоріжжя, 2000. – 176 с.

3. Пихтіна Н. П. Формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів : Дис. . канд. пед. наук : 13. 00.01 / Пихтіна Ніна Парфілівна. – К., 2000. – 210 с.
4. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. І. Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 335 с.

In the article the analysis problems of preparation of future social teachers are examined to the prophylaxis of addictive behavior of children and young people. The analysis of such preparation is presented on the basis of system and activity approach taking into account intercommunications of his components. The types of educational-practical preparation of future social teachers are considered to the prophylaxis of addictive behavior of children and young people.

Keywords: preparation, prophylaxis, future social teachers, system and activity approach, addictive behavior of children and young people.

Отримано 25.2.2012

УДК 37.013.42

О.В. Ковальчук

РЕФЛЕКСІЯ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Сучасні дослідження, присвячені професійній компетентності, все більше апелюють до феномену рефлексії, розглядаючи її і як змістовний елемент останньої, і як умова її розвитку. Глибоко і всебічно досліджена в філософії, визнана усталеним поняттям в психології, педагогіки та інших гуманітарних науках, ставши методологічним інструментом діяльності та мислення, рефлексія має безліч дефініцій. В рамках нашої статті ми зупинимося на визначенні її ролі в структурі професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: рефлексія, професійна компетентність, компетенції, компоненти рефлексивної компетентності

Сучасний стан розвитку держави, суспільства та економіки вимагає від теорії і практики освіти методологічного та прикладного обґрунтування механізмів формування нової людини XXI ст., здатної до аналізу існуючої ситуації, баченню себе як активного суб'єкта діяльності, до самостійного і відповідального прийняття рішення. Тому рефлексивна компетентність як предмет науково-практичного дослідження потребує глибокого методологічного опрацювання.

Проблематиці рефлексії присвячена значна кількість філософських досліджень (А.С. Арсен'єв, Е.В. Ільєнков, В.А. Лекторський, В.О. Лефевр, А.П. Огурцов, П.Тейяр де Шарден та ін.). У психології вивчення даного феномену здійснюється для пояснення процесів комунікації та кооперації (М.Г.Алексєєв, І.С.Кон, А.Т.Тюков, Г.П.Щедровицький); у контексті дослідження особливостей становлення особистості, її виховання і самовиховання (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, А.В.Захарова, Б.В.Зейгарник, Л.М.Карамушка, О.Л.Кононко, А.І.Ліпкіна, Р.В.Павелків, А.Б.Холмогорова, Г.О.Цукерман, Н.В.Чепелева) тощо. З питання формування професійної рефлексії майбутнього фахівця думки науковців розходяться. Ю.М.Кулюткін вважає рефлексивне управління головним, центральним процесом формування професійної рефлексії. С.В. Кондратьєва виокремила такий вид професійної рефлексії, як соціально-перцептивний, під яким авторка розуміє переосмислення, перевірку своїх власних уявлень щодо розвитку особистості майбутніх спеціалістів. А.А.Бізяєва розглядає професійну рефлексію як професійно важливу якість особистості, що становить основу для формування соціально-перцептивних і комунікативних здібностей і обумовлює розвиток професійної самосвідомості. Є.М. Боброва аналізує рефлексію як психологічний механізм професійного самопізнання студентів. Т.Н.Щербакова характеризує професійну рефлексію як один з психологічних механізмів самоконтролю, який забезпечує особистісне зростання майбутнього вчителя. Є.В. Лушпаєвою розроблено та апробовано програму формування рефлексії у студентів – майбутніх педагогів засобами соціально-психологічного тренінгу.

В працях Г.П. Щедровицького рефлексія визначається як механізм розвитку розумової діяльності, який реалізується у двох основних організаційних формах: індивідуальній і колективній. У загальній психології під рефлексією традиційно розуміється процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, а також здатність людського мислення, спрямована на усвідомлення світу і самого себе.

Рефлексія в соціальній психології - це процес усвідомлення суб'єктом (особою чи спільністю) того, як він (вони) в дійсності сприймаються і оцінюються іншими індивідами або спільнотами. Крім того, виділяється соціально-психологічна рефлексія - "розуміння іншого шляхом роздумів про нього" [2]. Отже, рефлексуючий суб'єкт може бути як індивідуальним, так і колективним, проте, в будь-якому випадку, рефлексія включає в себе осмислення, аналіз та проектування, набуваючи особливий особистісний план для кожного учасника рефлексивної діяльності.

Рефлексія у професійній діяльності соціального педагога забезпечує осмислення минулого і передбачення майбутнього, дозволяє поглянути на себе зі сторони, проаналізувати свої думки, почуття, дії, а при необхідності скорегувати свої знання та уявлення, ціннісні орієнтації, діяльність і взаємодію з іншими суб'єктами. Інакше кажучи, здатність соціального педагога до рефлексії визначає успішність його професійних дій в нових для нього умовах.

Розглянемо, яку ж роль відіграє рефлексія в структурі професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Отже, в літературі при розгляді процесу формування та розвитку професіоналізму, використовуються два поняття: компетентність і компетенція. Перша пов'язана з певним видом професійної діяльності і означає обізнаність, авторитетність у галузі, друга ж визначається як коло повноважень, прав будь-якої особи, органу, коло питань, справ, що знаходяться в чистому-небудь підпорядкуванні [1]. Термін "компетентність" зазвичай вживається стосовно до осіб певного соціально-професійного статусу і характеризує міру відповідності їх розуміння, знань і вмінь реальному рівню складності виконуваних ними завдань і вирішуваних проблем.

Дж. Равен називає близько сорока характеристик і здібностей людини, які допомагають їй досягати особистісно значущих цілей (серед них такі, як залучення емоцій у процес діяльності, готовність і здатність навчатися самостійно, вміння працювати над чимось спірним, що викликає занепокоєння, використовувати інновації для досягнення цілей, здатність вирішувати конфлікти і пом'якшувати суперечності, терпимість по відношенню до різних стилів життя оточуючих і т.д.). Він зазначає, що їх набір міняється в залежності від характеру професійної діяльності, установок організації, індивідуально-особистісних особливостей. Всі зазначені якості відзначаються їх рефлексивною природою, домінуванням особистісного потенціалу над предметним або вузькопрофесійним змістом.

В класифікації Ю. І. Калиновського особливої уваги заслуговує компетентність, яку він назвав дослідницькою: 1) рефлексивну

здатність до виявлення і постановки проблем, здатність продукувати різноманітні ідеї; 2) вміння рефлексувати: підстави власної діяльності (ціннісні, світоглядні, професійно-позиційні); 3) засоби, що використовуються в індивідуальній, груповій та колективній діяльності і їх адекватність ситуації, що складається і висунутій цілі; співвідносити задум і реалізацію, виділяти основні тенденції та процеси в досліджуваній ситуації, виявляти приховані і явні причини ситуації, що склалася, прогнозувати на основі екстраполяції майбутнє стан справ; 4) розрізняти рівень професійної свідомості та рівень актуалізації особистісного начала, здійснювати проспективну візуалізацію наявних і створених можливостей, проектувати те, що необхідно досягти в майбутньому і конкретному колективі. На підставі даної характеристики можна зробити висновок про актуальність рефлексивної компетентності в описі сучасного професіонала.

Дослідження професійної рефлексії, які нами були проведені, показали, що вона є системоутворюючим елементом в діяльності всіх фахівців і служить розвитку їх професійної компетентності. Однак найбільш яскраво рефлексія представлена в діяльності фахівців системи "людина-людина", до яких відноситься також професія соціального педагога.

Н. В. Кузьміна визначає професіоналізм як якісну характеристику суб'єкта діяльності, яка є мірою володіння сучасними засобами рішення професійних завдань. У відповідності до змісту професійної діяльності Н. В. Кузьміна виділяє такі компоненти, як:

- 1) Спеціальна компетентність - глибокі знання, кваліфікація та досвід діяльності в галузі предмета;
- 2) Методична компетентність в області формування знань, умінь і навичок - володіння різними методами навчання, знання психологічних механізмів засвоєння;
- 3) Психолого-педагогічна компетентність - володіння педагогічною діагностикою, уміння будувати доцільні відносини, здійснювати індивідуальну роботу, знання з різних галузей педагогіки та психології;
- 4) Диференційно-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованостей - вміння виявляти особистісні особливості, установки та спрямованість, визначати та враховувати емоційний стан людей, уміння грамотно будувати взаємовідносини з керівниками, колегами, клієнтами;
- 5) Аутопсихологічна компетентність - уміння усвідомлювати рівень власної діяльності, своїх здібностей, знання про способи професійного самовдосконалення, вміння бачити причини недоліків у своїй роботі, в собі, бажання самовдосконалення.

Структурно-змістовний аналіз рефлексивної компетентності [5], проведений на основі робіт О.С. Анісімова, В.Г. Богиня, Є.В. Бодрова, В.А. Метаєвої, І.М. Семенова, С.Ю. Степанова, А.В. Хутірського та ін., дозволяє нам зробити певні висновки:

1. Рефлексивна компетентність є метакомпетентністю [3], виступаючи одним з ключових чинників особистісного і професійного розвитку соціального педагога. Її метакомпетентнісний характер виявляється в тому, що рефлексивна компетентність сприяє ефективному розвитку всіх інших видів компетентності, а тому її розвиток відіграє вирішальну роль в освітньому процесі будь-якого рівня складності та самоосвіті.

2. Під рефлексивною компетентністю особистості слід розуміти засвоєну суб'єктом у результаті досвіду рефлексивної діяльності сукупність особистісних якостей, які забезпечують продуктивну рефлексію. Рефлексивна компетентність обумовлена наявним у суб'єкта досвідом рефлексивної діяльності. У цьому контексті рефлексивною компетенцією є науково обґрунтована, заздалегідь спроектована норма, яка відображає соціальну вимога до підготовки, необхідної для ефективної рефлексії особистості в сфері соціальної педагогіки та соціальної роботи.

3. Дієвість компетенцій, їх орієнтованість на практичне застосування дозволяє припустити, що визначення рефлексивних компетенцій особистості можливо при виявленні спроможності суб'єкта до рефлексивним дій.

4. У цілісній структурі рефлексивної компетентності перераховані компетенції виступають основними компонентами, їх сукупність і характер зв'язків між ними визначають рівень сформованості та особливості процесу розвитку рефлексивної компетентності суб'єкта.

5. Здатність особистості до рефлексії можна використовувати як інтегральну характеристику кожного з основних компонентів рефлексивної компетентності.

Вищевикладені передумови виступають основою для виявлення структури рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога. Рефлексивна компетентність соціального педагога включає чотири основні компоненти: особистісний, інтелектуальний, кооперативний, комунікативний.

Особистісний компонент в структурі рефлексивної компетентності соціального педагога об'єднує рефлексивно-особистісні компетенції:

- здатність аналізувати себе (свої почуття, інтереси, настрої, стійкі звички, здібності і т.д.);
- здатність до адекватного самосприйняття;
- здатність визначати і аналізувати причини своєї поведінки;

- здатність оцінювати наслідки своїх вчинків, визначати свої помилки і успіхи.

Інтелектуальний компонент включає в себе компетенції, що забезпечують саморозвиток пізнавальних процесів та індивідуальної творчої діяльності соціального педагога:

- здатність визначати підстави інноваційної діяльності (цілі і завдання, ціннісно-сміслові пріоритети і т.д.);

- здатність оцінювати власну позицію в інноваційній діяльності (ступінь активності, зацікавленості, своє ставлення до об'єкта діяльності і т.д.);

- здатність прогнозувати хід подій в нових для себе ситуаціях;

- здатність оцінювати правильність обраної послідовності дій, способів і засобів їх реалізації;

- здатність аналізувати й оцінювати результати діяльності.

Кооперативний компонент рефлексивної компетентності дозволяє соціальному педагогу ефективно брати участь у колективній інноваційній діяльності. Необхідність такої участі обумовлена колективним характером соціально-педагогічної діяльності. В кооперативний компонент входять такі компетенції:

- здатність самовизначення в ситуації спільної діяльності;

- здатність приймати колективну задачу, інтерпретувати її стосовно до своєї місії у спільній справі;

- здатність приймати відповідальність за те, що відбувається в групі;

- здатність здійснювати покрокову організацію діяльності;

- здатність співвідносити результати з метою діяльності.

Комунікативний компонент являє собою сукупність наступних компетенцій:

- здатність "стати на місце іншого", відчувати його емоційний стан, зрозуміти причини дій іншого суб'єкта в процесі взаємодії;

- здатність брати участь у колективному аналізі прожитих ситуацій;

- здатність враховувати дії інших людей в своїй поведінці;

- здатність осмислювати свої якості в теперішньому у порівнянні з минулим, прогнозувати перспективи розвитку.

Взаємодія особистісного, інтелектуального, кооперативного та комунікативного компонентів рефлексивної компетентності значно підвищує потенціал соціально-педагогічної рефлексії, виводячи її на рівень, необхідний для ефективної діяльності.

Найбільш ефективний розвиток рефлексивної компетентності досягається при використанні рефлексивних методик навчання, а саме: наявність одного проблемного поля, співвіднесення його з професійним досвідом учасників, зняття міжособистісних бар'єрів при

організації колективної розумової діяльності, організація рефлексивної середовища. Крім цього, потрібна особистісна включеність учасників рефлексивних практикумів в процес мислення і діяльності, що істотно підвищує ефективність навчання.

Отже в процесі вивчення даної проблеми нами був розроблений зразок інтерв'ю для вивчення рефлексивної компетентності студентів напряму "Соціальна педагогіка", який приводимо нижче.

Інтерв'ю "рефлексія професійного навчання та діяльності"

Вхід в інтерв'ю

1. Розкажіть трохи про себе і про свою майбутню роботу. Які причини і умови сприяли тому, що Ви обрали саме цю професію? Наскільки важко її опанувати? Відчуття успішності-неуспішності. Наміри на майбутнє.

Уявлення про професійну діяльність

2. Розкажіть, будь ласка, в чому, на Вашу думку, полягає основний зміст цієї діяльності, навіщо вона потрібна? Сенс (призначення) і мета. Чи змінювалися уявлення про сенс і цілі протягом навчання? Чи сприяє навчання на соціального педагога Вашому внутрішньому росту?
3. Які проблеми, на Вашу думку, є основними (пріоритетних) для сьогодення і майбутнього соціальної педагогіки? Могли б Ви віднести соціальну педагогіку до важливої і цікавої сферою діяльності? Навчання в цій сфері сприяє Вашому самоствердженню? Як Ви бачите своє майбутнє в даній сфері? Змінили б, при можливості, сферу навчання?
4. У чому, власне кажучи, полягає Ваша майбутня діяльність, з яких видів робіт вона складається? Що у Вас виходить найкраще, що вам найбільше подобається вивчати та робити? Що видається Вам менш цікавим, в чому Ви відчуваєте труднощі?
5. Під час навчання Вам доводиться вступати в контакти з безліччю людей. Розкажіть, будь ласка, про те, як Ви встановлюється контакти, як проходить взаємодія? Як і які зовнішні (особливо, соціальні) ресурси Ви залучаєте до власної діяльності? Успішність і труднощі встановлення контактів, взаємодії з керівниками, колегами, "споживачами послуг", соціальними партнерами.
6. Коли Ви обирали дану спеціальність, у Вас вже було уявлення про роботу, про власні цілі. Які очікування виправдалися, а які ні? У чому найголовніше Ваше досягнення (успіх)? Найбільш прикра поразка? Рубежі, які Ви хотіли б досягти? Погляд у майбутнє. Труднощі, що перешкоджають подальшому

просуванню вперед? Які з них Ви можете подолати самотійно? Які потребують сторонньої допомоги? Бажання-небажання змінити діяльність на іншу.

7. Існує переконання, що кожна окрема діяльність вимагає прояву певних якостей особистості. У той же час, в процесі діяльності змінюється і внутрішній світ людини. Наскільки справедливо дане твердження у Вашому випадку? Які особливості Вашої особистості (якості) сприяють успіху? А які особливості перешкоджають подальшому просуванню? Як Ви оцінюєте власні досягнення, яка Ваша внутрішня оцінка досягнутого? Заняття соціальною діяльністю якось впливає (змінюють) на Ваш внутрішній світ?
8. Безсумнівно, за час що минув з початку навчання, Ви просунулися в професійному плані. Скажіть кілька слів про те, як відбувається Ваш професійний саморозвиток? Що Ви зараз вже можете зробити краще, ніж раніше? Які Ваші особливості є або можуть стати основними особистісними ресурсами у професійній діяльності?
9. Що Ви можете розповісти про стратегію Вашої діяльності та навчання? Як плануєте свої дії і на який період? Чи часто Ви їх змінюєте? Що Ви збираєтесь робити в найближчому майбутньому?
10. Чи обмірковуєте Ви що уже зроблено та чи займаєтесь пошуком причин ваших успіхів і допущених помилок (приклад)? Починаєте робити щось інакше (приклад)? Чи змінює це ситуацію на краще?
11. Коли Ви відчуваєте втому, переживаєте труднощі, долаєте сумніви у своїй професійній діяльності, то що Вам допомагає "приходити в форму"?
12. Що дає Вам відчуття і знання, що Ваше навчання є успішним? За якими показниками Ви визначаєте для себе успішність Вашої діяльності? А за якими критеріями про успішність Вашої діяльності роблять висновки інші?
13. Якою мірою Ви задоволені своїми знаннями, своєю підготовкою? Про що і в якій формі ви хотіли б отримувати інформацію? Чому б хотіли навчитися? Які часові та фінансові витрати на своє подальше навчання Ви вважаєте прийнятними? Що б Ви хотіли порадити організаторам навчання?
14. Як Ви бачите свою професійну ситуацію через рік? Що, на Вашу має змінитися?

Список використаних джерел:

1. Бизяева, А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков: ПГПИ, 2004. – 216 с.
2. Головин, С.Ю. Словарь практического психолога [Электронный ресурс] / С.Ю. Головин. – URL: <http://vocabulary.ru/dictionary/25/> (дата обращения 06. 08.2010).
3. Метаева, В.А. Рефлексия как метакомпетентность / В.А. Метаева // Педагогика. – 2006. – №3. – С. 57–61.
4. Семенов, И.Н. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития личности / И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 35-42.
5. Сидоров, С.В. Теоретические предпосылки проектирования рефлексивной компетентности / С.В. Сидоров, А.Г. Гаврилов // Мир науки, культуры, образования. – 2010. – №1. – С. 253-256.

Modern research on professional competence are appealing to the phenomenon of reflection, and considering it as a meaningful element of the latter, and as a condition of its development. Deeply and extensively studied in philosophy, recognized by the established concept in psychology, education and other humanities, becoming a methodological tool of thought and reflection has many definitions. In our article we will focus on defining its role in the structure of professional competence of social workers.

Keywords: reflection, professional competence, competence, components of reflexive competence

Отримано 26.2.2012

УДК 378.141

О.В. Кулешова

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті представлений аналіз методики дослідження ціннісних аспектів особистісної самореалізації, особливостей соціальної ідентифікації та рефлексії у розвитку та професійно-творчій реалізації особистості викладачів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: особистісна самореалізація викладача, ціннісні аспекти самореалізації.

Інтерес до вивчення механізмів соціального пізнання – ідентифікації та рефлексії – дає особистості можливість осмислено